קושיות חול המועד לאבא הלל סילבר

מאת ד"ר ישראל אלדד

יתכן שאין זה מן הנימוס להטריד תיירים בקושיות, ואנו מצווים במצוות משרד התיירות, אך גם במצוות השכל והלב, לקרב אותם ולהשיב על הקושיות שהם מקשין, ולפעמים קושיות קשות באמת, שאין בפינו תשובה כנה עליהן.

ומה עוד כשהמדובר לא בתיירים מכל־ימות־השנה, כי אם בעולי־רגל ממש, אם כי מונח זה של עלייה־לרגל נעשה מליצה גרידא, שהרי לא זו בלבד שאין עולים עוד ברגל, כי אם במטוס ובמכוניות־דה־לוקס, כי אם גם עצם האובייקט של עלייה־לרגל, איננו בידינו, ואין עולי־רגל לארץ־ישראל מלא נוצרים בלבד, הבאים הנה כאל ארץ הקודש, ומקומות הקודש שלהם אינם חרבים ואינם סגורים בפניהם. אלא שאנו עומדים בימי פסח ואיסור־חמץ, ולא נחמיץ גם את פנינו על מה שקרוי עלייה־לרגל, ביחוד שבאמת הלב שמח למראה המונים ממלאים רחובות ירושלים.

ועל אחת כמה וכמה שאין זה נאה להטריד אורח כאבא הלל סילבר האומר, כפי שמוסרים עתונים לאחר ראיונות עמו, שבין היתר הוא בא להנפש.

ועצם הדבר הזה הן מחמאה גדולה היא למדינת ישראל, וכמעט שראוי לברך עליה „שהחיינו”. כי לא מדובר כאן באיזה איש ביזנס מניו־יורק הסואנת, מוול־סטריט המעצבנת, כי אם בראביי מקהילת קליוולאנד היפיפיה־שוכנת על־אגם. ומכיוון שהרב סילבר גם מספר, שאין הוא רב לסידור חופה וקידושין, כי אם רועה רוחני, וזה דבר לשבת־של־ודאי, ברור מכל מקום שאין כאן טירחה פיסית יתרה. ועל כן כפל־כפליים שבח הוא למדינת ישראל, שאפילו מעבודה רוחנית כזאת בקליולאנד שכזאת ובטמפל שכזה, טוב לבוא אליה להנפש בה. סימן שיש בה הרבה שלווה. לא רעש, לא המולה, לא בעיית מטרידות, לא מתח. ואם תאמר שהרב סילבר מפרש את המונח „להנפש”, מלשון נפש, משמע לא סתם חופש לגוף, כי אם נפשיות לגוף, וודאי ודאי שיש מקום לגאווה ישראלית, אם יש בנו לתת נפשיות שכזאת לאיש־רוח־ונפש־לכל־הדעות.

משום כך לא־נוח במקצת להטריד אדם כזה בקושיות. אלא מאי? אולי יסלח לנו כבוד הרב בזכות זאת, שמכל האורחים אשר באו ובאים אלינו ועלינו, לא בחרתי אלא בו להקשות קושיות. לא בשום מנהיג רשמי ממנהיגי יהדות ארה"ב. לא בנשיא מהנשיאים המרובים, שניתן לסרס עליהם את הפתגם ולאמר: נשיאים וגשם ורוח אין. ואולי בזה, שאני רואה באבא הלל סילבר למרות הכל את הכתובת הראוייה להפנות קושיות, יכופר עוון ההטרדה.

וארבע קושיות הן: אישית, היסטורית, דתית ומדינית. אלא שלא אקשה אלא שתיים מהן.

*

לשם הרגעה: קושיה אשר לא אקשה אותה, דוקא מפני שאין היא קשה כלל להשיב עליה: לא אשאל כשאלת עתונאים־מראיינים: מדוע אין הוא עולה ארצה, ומתי יעלה. זו מידה עתונאית מגונה לשאול שאלות אישיות, מפי אנשים שמעשיהם או מחדלם הציבוריים ולא האישיים הם הקובעים. אמנם נכון שישנם „מנהיגים” „ציוניים” או „ציוניסטים” רבים שבאמת הייתי רוצה שימהרו לעלות, אך לא כל כך בגלל רצוני לראותם כאן, כמו מפאת אי־רצוני לראותם שם בראש ההסתדרות הציונית, בעוד שהייתי מעדיף לראות את אבא הלל סילבר בראש ההסתדרות הציונית של אמריקה או אף העולמית מאשר לראותו כאן כחבר כנסת נוסף או אף כשר בממשלה. אין זה מקומו ושום תועלת לא תצמח מזה לא למדינה ולא לעם ותועלתו האישית אינה מעניינת אותי. וכמו כן אינני גורס שעליית מנהיגים תשמש נס ודגל ודוגמא לעליית המונים מארה"ב. ייתכן שהרבי מליובאביץ' כן היה מושך עמו אלפים אחדים, שהרי רק בחסידות עוד נותר יסוד המנהיגות המבורכת חי ותוסס, אבל אף אחרי־אבי הלל סילבר לא ינהרו אלפים, ואין צריך לאמר אחר נמוכי־קומה ממנו.

ועוד קושייה אחת, אם כי היא חשובה יותר לאין־ערוך ועמוקה יותר לא אקשה: „מה נשתנה” גלות ארה"ב מכל הגלויות? אני יודע שכל יהודי ארה"ב כולל מנהיגים ציונים, מזדעזעים לשמע קושייה זאת והתמימים והצעירים שבהם אף מתוך תמימות וכנות: האם אין עיניך רואות שכאן זה שונה, שכאן לא גלות כלל?

ודאי שעיני רואות. יתר על כן, כל מה שעיני רואות מוכיח שזו גלות ככל הגלויות, וההוכחה החותכת לכך היא אי־העלייה, אי־היציאה ממנה, שכן כך באמת היה בכל הגלויות. אילו קמו פתאום בארה"ב מאות אלפי יהודים, נוטשים את חיי הרווחה שלהם, את חיי החרות שלהם על מנת לבוא למדינת ישראל קטנטונת זו, מוקפת־אויבים, מוצפת־שנאה מבית ומחוץ, קרועת־פלגות, עמוסת־בעיות ונוסף על כל אלה... בלי טלביזיה, או אז חייבים היינו להקשות: „מה נשתנה”, שהרי מעולם לא היה כדבר הזה בתולדות בני ישראל, שהרי אם ללמוד מיציאת מצרים, אנו לומדים כי הכל „אול־רייט”. גם ממצריים לא יצאו מתוך שפע, כי אם מתוך שעבוד, ואף אז דרושה היתה יד חזקה, וכמו שנאמר במפורש: „גרש יגרש אתכם מזה”. ולא רק סילבר, כי אם גם משה רבינו ושבעים שכמותו לא היו מצליחים להוציא את יהודי ארה"ב משם. מעולם לא נטש העם שום ארץ גלות מרצונו הטוב. כך היה וכך יהיה אם ירצה השם ומטה זעמו. על כן צודק בהחלט אבא הלל סילבר באמרו „לא תהיה עלייה מאמריקה. עם עובדת חיים זו על ישראל להשלים”. אלא שחכם הוא סילבר וגם היסטוריון, ובמיוחד התמחה בתנועות המשיחיות וכתב ספר חשוב על מחשבי הקיצין, ועל כן אמר „לא תהיה” ולא הוסיף: „לעולם” ולא ניבא לתאריכים. יודע א. ה. סילבר מה היה סופם של מחשבי הקיצין, שכל תאריכיהם נתבדו. והרי גם „מחשבי הקיצין” ההם היו מחשבים את הקץ לא סתם כך, מן המופשט ומשובע, כי אם מהכאב המוחשי, אם כאב הכיסופים למשיח, אם כאב העינויים בגולה, והנה שני אלה אינם קיימים כרגע, או כשנה, או כדור הזה, בארה"ב, לא אצל המוני בית ישראל השרויים בתקופת פרעה־של־יוסף, ולא אצל המנהיגים הרוחניים שאינם נכספים אפילו למשיח, ויש מהם ודאי כאלה שבסידורים המתוקנים שלהם היו ברצון מוסיפים תפילה שלא יבוא המשיח ושלא יכונסו התפוצות. ואף על פי שאבא הלל סילבר טוען שאין לו נטייה לפוליטיקה, והוא משקיף על הדברים מנקודות ראות רוחנית בלבד, הרי במימרה זו שאמר על חוסר הסיכויים של עלייה מאמריקה, הוא דוקא דובר לא כאיש רוח ואידיאולוג והיסטוריון, הרואה דברים למרחקים, כי אם כאיש פוליטי ופראקטי מאוד, היודע שעליית המונים מארה"ב אינה ריאלית ולא רצוי אף לדבר על כך.

ואם לדבר בלשון ה„הגדה” של פסח הלקוחה במקרה זה מדברי נביא הגולה יחזקאל, נסכם עניין זה שאבא הלל סילבר קורא לו „עובדת חיים” ונאמר על יהדות ארה"ב שת"ת: „ואראך מתבססת (מלשון בסיס) בדמיך (מלשון דמים — כסף), ואומר לך בדמיך חיי, ואומר לך בדמיך חיי”.

אלו אם כן שתי הקושיות שלא נשאל ארתן: לא נשאל את שאלת הקינטור האישית הידועה: „מה נשתנה ציוני מלא־ציוני, כלומר השאלה האישית, למה אינך עולה?”, גם את הרבי מליובאביץ' לא שאלתי „מתי הוא יבוא”, כי אם שאלה חשובה מכך: „מתי יבוא הוא, המשיח”.

ולא נשאל את הקושיא השנייה, ההיסטורית: „מה נשתנה אמריקה מכל הגלויות”, כי באמת לא נשתנה ולא כלום.

ורק נשאל שתי קושיות אחרות. אחת דתית־רוחנית ואחת מדינית־פיסית־עד־מאוד.

*

בראיון שנתן אבא הלל סילבר ל„הבוקר” הוא דיבר בשבח הנשואין האזרחיים ובשבח הקונסטיטוציה האמריקנית שההפרדה בין דת ר מדינה הוא סעיף ראשון בה. אין זה ענייננו להתעכב ביסודות החוקה האמריקנית ובשרשיה ההיסטוריים וגם לא לנחש עתידות בקשר לעליית הקאטוליות שם. יש מי שטוען שלנו הישראלים אין גם רשות ליעץ להם ליהודי ארצות הברית שלא להכריע כפי שהכריעו בעד ביטול תפילות בבתי הספר, אם כי כציונים רשאים ואף חייבים אנו ליעץ, גם הרצל ונורדאו העמידו את העצות ליהודים במרכז ההסברה שלהם. אך נניח לזה.

כמו כן לא נדון במסגרת מאמר זה בעצם העניין של נשואין אזרחיים או לא. נכבד הוא מכדי לטפל בו אגב קושיות לסילבר.

כמו כן לא נדון במסגרת מאמר זה בעצם העניין של נשואין אזרחיים או לא. נכבד הוא מכדי לטפל בו אגב קושיות לסילבר.

אולם נתעכב על הנמקה אחת עקרונית, שבה מנמק הרב סילבר את עצתו להפריד דת ממדינה ולקבוע נשואין אזרחיים, כי נימוק זה הוא חותך, כורה תהום ממש ומתמיה ביותר גם אם הוא בא מפיו של ראביי ריפורמי.

ואלה דברי א. ה. סילבר כפי שהובאו ב„הבוקר” מיום חמישי באפריל אלף תשע מאות ששים ושלש לספירת הנוצרים:

„...כי דת הוא עניין שבלב האדם ועניין אישי בהחלט”.

מתוך הנחה שאכן כך אמר סילבר, ואף לא „אמונה”, שאפשר היה לראות בזה קצת ריכוך הבעייה, כי אם ממש „דת”, הקושייה שלי היא „מה נשתנה דת ישראל מדת הנצרות?” האם בעומקה ההיסטורי של הבעייה לא זה הבדיל אותנו מהנצרות ומנע את טמיעתנו בהם ואף גרם לדחיית ישו הנוצרי ושליחיו? האם לא יסוד מוסד הוא לאמונת ישראל ואין צריך לאמר לדת (שפירושה בעברית הוא „חוק”) ישראל, שאין היא עניין אישי, כי אם עניין לאומה באשר היא אומה? האם לא על זה התווכחו פרושים עם ישו או עם שליחיו? כי אם זה עניין ללב בלבד, הרי אין שום סיבה שלא לקבל את משיחיותו של ישו ואת תורת הגאולה שלו, שיסודה בגאולה האישית של כל מי שמאמין בו, בלבו. היה היו כיתות רבות בישראל מימי צדוקים וקראים וכו' וכו', אלה מחמירים במצוות ואלה מקילים, אולם יסוד היסודות היה ונשאר: דת ישראל היא דת הכלל הישראלי ואינו עניין אישי בלבד, ורק משום כך אפשר היה גם לאמר: ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא, ורק משום כך נאמר גם בהגדה של פסח „ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר”.

אודה ולא אבוש: יש ואני מהרהר באמת בצורך בתיקונים כל־שהם, אם בחוקה, אם בנוסח התפילה. אמנם מחכה אני לכך שמוסד מוסמך יתקן את הצריך תיקון ולא שכל קבוצה תבוא ותעשה לה „סדר” ו„סידור” משלה, אך אין אני מכחיש שדברים רבים קליפתם צריכה חידוש או פיתוח.

אולם כאשר אני קורא דברים כאלה מפי אחד מראשי הריפורמה בארצות הברית והוא לא סתם ראביי אחד מאלה הצעירים שם, המטים אוזן למה שהעדה העשירה והמתבוללת שלו רוצה לשמוע על רקע המציאות החברתית שלה, כי אם גם ציוני, גם היסטוריון, כאשר אני שומע מפי אדם כאבא הלל סילבר, שגם דת ישראל הוא „עניין אישי בהחלט”, חרדה תוקפת אותי. כי אם כן, אם אין זה עוד עניין של גילוי או כיסוי ראש בשעת תפילה, של תפילה בצוותא עם נשים או בנפרד, של קריאת פרשת שבוע שלמה או מקוטעת, של פני החזן למזרח או לקהל עדתו. אם זה עמוק מכל העניינים החיצוניים האלה, יתר על כן, אם כל העניינים והתיקונים החיצוניים האלה נובעים מהשורש ההוא שקובע אבא הלל סילבר, כי גם דת ישראל הוא עניין שבלב בלבד ועניין אישי בהחלט, אם כך הוא, ייתכן וצודקים מתנגדי הרפורמה, וקנאי הירמולקה והנחת תפילין כאחת, עם כל ההבדל שבין שני אלה מבחינת עומק המסורת ההיסטורית שלהם. כי אם עניין אישי בהחלט, הרי באמת צודק גם האח דניאל ואין שום סיבה למה לא יוכל קאטולי להיות יהודי. והייתי אומר שזהו ניסוח הרסני לגבי דת ישראל, אלמלא ידעתי שאין בכוחו להרוס, כי ההיסטוריה חזקה יותר מכל הניסוחים ההם. ואם ציונות אינה רק פרי צרתם הזמנית של יהודי אירופה, כי אם פרי היסטורי עמוק, ארשה לעצמי לפקפק בציוניותו של אבא הלל סילבר לא על סמך אי־עלייתו, כי אם על סמך תפישתו האנטי־היסטורית הזאת של דת ישראל.

*

ייתכן שזה כבר משמש תשובה גם לקושייה המדינית שיש לי לשאול את אבא הלל סילבר ואלמלא ידעתי וכיבדתי את האיש הזה מימי מלחמתו האמיצה בשנות ההכרעה המדינית בארה"ב, הייתי מסתפק בהבעת תודה מקרב לב על דבריו שאמר: „התעניינתי תמיד בישראל ובציונות”, הייתי רואה בכך את המאכסימום שאפשר לדרוש מיהודי אמריקה וממנהיגיה הציונים ופונה ביתר עקשנות וביתר שאת אל עצמנו פה, אל עצמנו בלבד.

אלא שיודע אני, או שחושד אני, או שרוצה אני לחשוד, שהדברים הם עמוקים יותר וטובים יותר ממה שנאמרו בפה. יודע אני או רוצה אני להאמין שאבא הלל סילבר, יודע, שדת ישראל היא לא עניין אישי בלבד, ורוצה אני להאמין שיחסו לישראל ולציונות הוא יותר מאשר „התעניינות” שכזאת.

יתר על כן: רוצה אני להאמין שיהדות ארה"ב על מיליוניה, כולל הריפורמיים, כולל המתבוללים, היא הרבה יותר חזקה וטובה מאשר זה מובע במעשיה ומחדליה, הנובעים מפחד ומשכרות, שכרות השגשוג ופחד הלויאליות הכפולה.

רק מתוך הנחה זאת, שדבריו של סילבר על ה„התעניינות” שלו הם פליטת־פה שאינם הולמים את אמת לבו הציוני החם, ורק מתוך הנחה זו שהלב של יהדות אמריקה יותר חם אף מהמליונים הזורמים למגבית ומהמחמאות „האו וונדרפול”! „האו ביוטיפול”, „האו לאחלי”, שהם ממטירים עלינו בתיוריהם, רק מתוך שתי הנחות אלו לעומק, מוצדקת הקושייה השנייה שלי:

היאך בכל זאת אתה עומד מן הצד, אבא הלל סילבר, בימי חירום אלה למדינת ישראל בחזית מעמדה המדיני והבינלאומי?

ואל תתני בקש זה של הרחקה שהרחיקוך מי שהוא מנהיג באמת וכואב באמת ובעל רגש אחריות באמת, אי אפשר להרחיק אותו.

גם את ז'בוטינסקי רצו להרחיק. ולא הצליחו. וז'בוטינסקי לא אמר: מה אני יכול לעשות, לא רוצים בי כנשיא הסתדרות ציונית או כחבר הנהלה ציונית, דוחים אותי, אשוב־אלך לי ל„אלטלנה” שלי, אהיה סופר, אהיה רועה צאן במקום שיש צאן ולא כלבים נובחים עלי וזאבים טורפים בשרי והיו רגעים גם בחיי ז'בוטינסקי שכמעט ויאוש תקפו, אבל הוא גבר עליהם מעומק רגש האחריות לגורל האומה.

אמנם נכון: ז'בוטינסקי היה מנהיגם של יהודי אירופה המזרחית, של המוני בית ישראל בפולין, ושם גם היה חי יותר מצד הלב ובוער יותר מצד הסכנה. בעוד שהעורף של אבא הלל סילבר הוא שאנן ביותר. שום דבר אינו בוער שם ביהדות ארצות הברית. ולנסיגה שלו מהזירה המדינית יש עורף אוהד דוקא, שהרי יהדות ארה"ב כולה רוצה מאוד מאוד שלא להתערב התערבות מדינית בבעיות ציונות ומדינת ישראל, כדי לא לבוא לידי התנגשות עם מה שנראה בעיני מישהו כאינטרסים של ארה"ב.

אלא הוא הדבר המביאנו דוקא אל אבא הלל סילבר ולא אל מנהיגי „בני ברית” למשל. כשנערך המאבק המדיני בארה"ב על הקמת המדינה גם אז לא כל הרוחות בבית הלבן נשבו בכיוון הרצוי לנו. ואז לא היסס אבא הלל סילבר, ואז הוא הופיע במלוא עוזו והפעיל את דעת הקהל והסעיר אותה. ובמידה שיש חלק להישגים המדיניים שם, חלקו בחלק הזה הוא רב.

ולמה אם כן אין הוא קיים כלל כאשר למדינה זו צפוייה סכנה ובסכנה זו יש חלק למדיניות הבית הלבן אשר אלמלא היא מזמן לא היה גדול־אויבנו כאן, נאצר, שולט בארצו ומרחיב שלטונו סביבנו? יש סבורים שזו מדיניות מוטעית של ארה"ב, יש גם — אם כי מיעוט — בקרב מדינאים של ארצות הברית הסבורים כך, אולם אם הבעייה היא באמת קיומה או השמדתה של מדינת ישראל, האם יש בכלל מקום לשיקולים כאלה בלבו של איש כסילבר?

ודאי שאין מקום לתירוץ סרק זה של חוסר סמכות, כשם שטפל הוא דבר המרירות שבלבו על שלא הכירו בזכויותיו או שמשתיקים אותם. יהדות ארה"ב היא עדיין כוח אדיר וכוח זה משותק לגמרי בשעה זו. ברוכה ההתעניינות של הציבור היהודי בארה"ב בצרותיה של יהדות בריה"מ הקומוניסטית. ואין צריך לאמר שאסור לו לאדם בישראל לזלזל בסיוע הכספי הישיר והעקיף שמגישה יהדות ארה"ב לישראל. ואולם לא לשם כך דרושה ההסתדרות ציונית, שגם אבא הלל סילבר כואב — כדבריו — את כאב השפלתה. אלא שלשוא הוא מאשים בכך את ראשי מדינת ישראל. ההסתדרות הציונית בארה"ב השפילה את עצמה, הוציאה את עצמה מהזירה המדינית והיא — ועמה אולי גם סילבר עצמו — נהנו מאוד ונהנים מאוד בעומק נפשם או מתחת לסף ההכרה מאותן הבעיטות שבועט בהם בן־גוריון, באשר זה פוטר אותם מלעמוד בשער מדיני שאין הם רוצים כלל לעמוד בו, באשר זה לא נוח ביותר. מי שהוא מנהיג באמת ומי שלא רק „מתעניין” בישראל ובציונות כי אם גם חש באחריות לקיומה וגידולה, בידעו את המשקל ההיסטורי המכריע שלה, אינו זקוק היום למינויים רשמיים או אף לא לאישור מגב' גולדה מאיר על מנת להתייצב בראש ועדות וועידות חירום של יהודים וציונים, שמהן תצא אזעקה ואזהרה לבית הלבן ואף לקנדי הטוען כי יש „איזון כוחות”. אין אנו רוצים ב„איזון כוחות” ואין יהדות ארה"ב והציונות בה צריכות להשלים עם „איזון כוחות”. לנו דרוש כאן יתר־כוח, ולתביעה זו ולזכות היסטורית וחיונית זו ליתר־כוח יש להלהם בראש וראשונה בחזית דעת הקהל וההסברה גם בארה"ב. וזה לא נעשה כי יהדות ארה"ב אף זו הקרוייה ציונית אחוזה פחד הלויאליות הכפולה. ומפחד זה יכולה להוציא אותה רק מנהיגות אמיצה וגדולה, ומנהיגות אמיצה וגדולה תהיה זו אשר תקח בתוקף הפרסטיג'ה המוסרית שלה והכשרון הרוחני שלה, את היוזמה לידיה, ותעלה מנבכי הלב היהודי החם את הכוחות הפנימיים הקיימים בו מתחת לקליפת ה„סימפאטיה” ו„הבונדס”. ושום מחיצה אשר מקימות אותה ממשלת ישראל יחד עם פונקציונרים ציונים ולא־ציונים, לא תעמוד בפני מנהיגות כזאת שתביא בשם זה.

אילו נהג ז'בוטינסקי ואילו נהגה ראשות המחתרת „הפורשת” בארץ, כאשר נוהג אבא הלל סילבר, לא היתה קמה מדינת ישראל. ומדינת ישראל — היא היום במצב של חירום. והיא זקוקה כאן בארץ למשטר של חירום. והיא זקוקה כאן בארץ לחישול וחידוש כל הכלים הפיסיים האפשריים למלחמת ההכרעה.

אך היא זקוקה גם לעורף מדיני אדיר המצוי בפוטנציה בארה"ב. אילו הופעל עורף מדיני זה בימי מערכת סיני כפי שהופעל בשנת תש"ז—תש"ח, לא היינו נסוגים וייתכן ומשטרו של נאצר לא היה ניצל על ידי ארה"ב. ואחד הגורמים לכך שלא הושגה הכרעה לאורך ימים, היא עמידתה מן הצד של יהדות ארה"ב. ואחד הגורמים לעמידה זו מן הצד היה חוסר מנהיגות אמיצה ודינאמית.

כיום, בעקבות אי־ההכרעה אז, המצב חמור פי כמה.

ואין בטחון גם בגיוס כל הכוחות הדינאמיים בארה"ב.

אולם אין סליחה למי שלא יעשה היום למען גיוסם, גם אם מישהו יהיה סבור שלא רק דת ישראל, אלא גם הציונות ומדינת ישראל הוא „עניין אישי בהחלט”. כי אם חלילה יהיה פה מה שהאויבים זוממים ומה ש„ידידינו” הכנים בבית הלבן אולי אינם רוצים בו אבל עלולים לאחר במעשי הצלתם, כשם שאחרו באירופה והם „וורי סורי”, אזי לא רק שאי אפשר יהיה עוד לבוא לישראל כדי להנפש, אזי לא יהיה נפש עוד ליהודי אפילו על גדות אגם קליולאנד.

„הבוקר” — 12.4.63 — עמ' 3